

РЕЦЕНЗИЯ

за: дисертационния труд на Ангел Орбецов „БЪЛГАРО-ИРАНСКИТЕ ОТНОШЕНИЯ ОТ ОСВОБОЖДЕНИЕТО ДО КРАЯ НА 50-ТЕ ГОДИНИ НА XX ВЕК“ с научен ръководител доц. д-р Валери Колев

от: проф. д-р Иво Панов, иранист, директор на Центъра за източни езици и култури при ФКНФ на СУ „Св. Климент Охридски“

Представеният труд съдържа Увод с. 4 – 10, Въвеждаща част с. 10 – 115, осем глави с. 115 – 377, Заключение, Библиография и Приложения. Има респектиращ обем от 404 страници без приложенията, а заедно с тях той нараства на 433 страници. Подобен обем значително надхвърля изискванията за присъждане на научно-образователната степен „Доктор“ и е атестат за широкомащабността на изследването.

Не по-малко внушителен е обемът и на използваната литература, посочена в библиографията. Обособена е находчиво в пет раздела. В първи раздел са поместени откритите и обработени архивни документи. Само от Централния държавен архив те са 350 броя. Архивни документи има и от Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“. От архива на Министерството на външните работи на ИР Иран са изследвани 70 ръкописни документи. Подобен издирвателски и изследователски труд е безспорно доказателство за сериозния и добросъвестен подход на докторанта. Във втори раздел влизат публикувани документи, справочна, мемоарна, учебна, художествена и религиозна литература, албуми, атласи и алманаси – общо 41 единици. В трети раздел са периодичните издания – 24 броя. В четвърти раздел е посочена използваната научна литература – 138 заглавия на четири езика: български, английски, руски и персийски. Подчертавам персийски език, защото е от особено значение изследователят да ползва свободно и да работи с езика на страната, която изучава. В пети раздел са използваните електронни издания на повече от осем езика: български, английски, руски, персийски, немски, френски, шведски, турски – общо 24 електронни заглавия. Сред тях само от Уикипедия са посочени като обработени 67 самостоятелни статии.

Съзнателно акцентирам на посочената в библиографията литература, защото в преобладаващата си част тя е органично вплетена в тъканта на дисертацията и онагледява задълбочения подход на дисертанта към поставената научна и творческа задача. Резервирано се отнасям единствено към името на Петър Добрев в библиографията, което не се ползва с достатъчен авторитет сред научните ни среди. Същото се отнася и за няколкото позовавания на негови съчинения.

Съществен приносен момент са 13-те приложения на персийски, български и един югославски архивни документи, хвърлящи светлина върху контактите между шахски Иран и Княжество България. Особено ценни са три от четирите персийски документи, открити от Ангел Орбецов, свидетелстващи за установяването на отношения между двете държави на най-високо ниво. Приложенията се вписват изключително добре в концепцията на разработката. Те са неразделна част от нея и в повечето случаи неизбежно са предположили посоката на изследване. Преводът на откритите документи също е свидетелство за високото езиково ниво на докторанта, защото да се преведе ръкописен персийски текст отпреди близо 140 години съвсем не е лесна задача. Тук ще отбележа коректността на Ангел Орбецов, който не е пропуснал да спомене името на иранския учен, оказал му помощ при превода.

По съдържанието на представената дисертация.

Прави впечатление постигнатият баланс между отделните глави, в което виждаме доброто методологическо ръководство на доц. Валери Колев, под което е работил Ангел Орбецов.

В Увода докторантът убедително аргументира причините, поради които се е заловил със своето изследване. Той е запознат с направеното преди него, но и с многото бели петна в тази област. В Увода се обясняват и принципите – хронологичен и тематичен, в съответствие с които е структуриран трудът. В тази част се излагат и целите и задачите на труда, както и използваната методология.

Въвеждащата част с. 10 – 114 е особено важна за ориентирането на читателя в темата и нейната предистория. У нас все още няма сериозно българско изследване за историята и културата на Иран. Преди няколко години на книжния ни пазар се появиха две преводни заглавия на двама френски автори: Ив Портер – „Иранците, историята на един народ“ и Жан Пол Ру – „История на Иран и на иранския народ“. И двете издания

обаче не се отличават с дълбочина на анализа, с осветляване и осмисляне на процесите, протичащи под повърхността на събитията. Те представят в хронологичен порядък единствено най-важните събития от историята на иранския народ. Докато това, което ни предлага във Въвеждащата част от докторската си теза Ангел Орбецов, бих препоръчал да бъде разширено и издадено в самостоятелен том, посветен на историята на иранците и на тяхната държава.

На пръв поглед, в сравнение с общия обем на дисертацията, надхвърлящ 400 страници, Въвеждащата част от 104 страници е като че ли по-голяма от необходимото. Според мен обаче размерът ѝ, и разбира се нейното съдържание, идват да покажат, с каква държава България е установила дипломатически контакти – с държава с над 25 вековна история, с държава, носител на имперско величие, с държава, наследник на богата културна и духовна традиция.

Първа глава с. 115 – 151 е посветена на контактите на българската и на иранската мисии в Цариград, учредяването на първото по рода си иранско консулство у нас и установяването на дипломатически отношения между двете държави. За съжаление, както отбелязва докторантът, голяма част от документите от този период, отнасящи са до създаването на официални междудържавни контакти, са силно повредени, което затруднява тяхното датиране, прочит и адресат. И в помощ идват косвени източници, които Ангел Орбецов е открил, обработил и включил в изследването си. Докторантът разглежда различни преписки между високопоставени особи, осветляващи кръга от разисквани въпроси, отнасящи се до двете страни.

В детайли и с необходимия документален доказателствен материал е разгледан въпросът за статута на иранските поданици в Княжество България.

В Първа глава е засегнат и любопитен момент в отношенията ни – транзитното преминаване на иранския монарх Мозафареддин шах през България, кратките му срещи с наши високопоставени държавни и армейски лица, както и отразяването на това посещение от българската преса. Отбелязани са всестранно възторзите от това посещение и критиките към него.

В главата прави особено силно впечатление вгълбената проучвателна дейност на Ангел Орбецов. От критически му поглед като че ли не е пропуснат нито един документ или подробност от частен, търговски или държавен характер, засягащ отношенията

между двете държани. Нещо повече, докторантът посочва укорителни моменти, грешки и слабости, допускани и от представители на двете страни в техните взаимоотношения.

Най-важното и с приносен характер, според мен, е че в заключението към Първа глава Ангел Орбецов аргументирано повдига въпроса за коректността при определянето на датата на установяването на дипломатически отношения между двете страни.

Втора глава с. 152 – 179 „Ирански представители в България и политически връзки от началото на XX век до втората световна война“ разглежда трудностите във взаимните отношения през военните 1912 – 1918 години, вследствие на крайното влошаване на Българо-Румънските отношения, и последвалото разведряване на иранско-българските контакти след военните години. В главата се проследява изключително важното за историята на Иран явление – Конституционна революция – „Машруте“, завършила с приемането на Конституция, ограничаваща на абсолютизма на шахския режим.

Така както и в Първа глава съжденията на Ангел Орбецов изцяло се базират на архивни документи, официални ноти, поздравителни и съболезнователни телеграми, преписки, лична и официална кореспонденция, разгледани до най-малката им подробност. Място намират, при това не само в тази глава, и множество лични съдби, което, заедно с посоченото по-горе, е безспорно доказателство за научната добросъвестност на докторанта.

За отбелязване е, че Ангел Орбецов наред с взаимоотношенията между България и Иран представя изключително обективно и международната обстановка, в която се оказват двете държави. Разгледана е политиката на Великобритания, Царска Русия, Турция, Германия и Австро-Унгария в шахски Иран, както и натискът, който те осъществяват върху него и България. Не са спестени нелицеприятни инциденти и некоректно поведение на личностно и високодлъжностно ниво от представители на двете страни. В тази глава Ангел Орбецов анализира и последствията от Ньойски договор и унижителните условия, на които е подложена България. А откъсването на чисто български земи от територията на България докторантът смята, че се отразява крайно негативно и на взаимоотношенията ѝ с Иран.

В Трета глава с. 180 – 213 авторът фокусира вниманието върху нарасналия интерес на българската страна и засилената ѝ дипломатическа активност към Иран от края на XIX в. до навечерието на Втората световна война. В главата се разглежда насилствената

смяна на иранския шах и силите, застанали зад тази промяна. Застъпен е и моментът на даване на държавен заем от страна на Русия на Иран, известен като „Персийски 5-процентен златен заем от 1900 г.“, позволяващ на Русия да получи редица предимства в отношенията ѝ с Иран и стратегическо предимство пред Англия в тези отношения.

В тази глава отново се акцентира на Конституционната революция в Иран от 1905 – 1911 г. и последиците от нея. Само че акцентът вече пада върху това как представителите на българските дипломатически мисии възприемат и отразяват тази съществен за Иран процес. Обстойно е разгледано отношението на нашите представители към договора от 1907 г. за подялба на Иран от страна на Русия и Англия, към въстанието срещу шахския режим в Азербайджан, към „апетитите“ на Турция, подстрекавана от Германия и Австро-Унгария, към плодородните северозападни райони на Иран, към навлизането на руските казашки отряди в Иран, към отношенията на Иран с Турция, Русия, Англия и Германия, към събитията от Първата световна война, към договора от 1937 г. между Турция, Иран, Ирак и Афганистан, т.н. Саадабадски пакт, към спора между Иран и Ирак, за избирането на Иран за непостоянен член на Съвета на ОН...

Направените изводи в края на главата са аналитични, много добре премерени, точни и обективни.

Четвърта глава с. 214 – 243 третира същия период, както и глава трета, но акцентът пада върху търговските, културните и научните контакти между двете държави. И в тази част от дисертацията си Ангел Орбецов демонстрира дълбоки познания във всички области, посочени в заглавието на главата, които отново доказват професионалния подход на автора към разработката на темата.

Пета глава с. 244 – 272 е посветена на откриването на първата българска дипломатическа мисия в Техеран и на нейната активна дейност както сред иранските политически кръгове, така и сред средите на българската емигрантска общност в Иран. Любопитен момент в тази част на дисертацията е, че Ангел Орбецов стига до проучванията на унгарския учен проф. Геза Фехер на българската култура и допирните ѝ точки с иранската. Финалната част е посветена на причините за закриването на българската легация в Техеран, нейното евакуиране през м. септември 1941 г. и последствията от това наложено ни отвън действие.

Главата завършва с прецизни логични изводи, каквито могат да бъдат направени единствено от специалист, навлязъл в дълбочина в темата.

Шеста глава с. 273 – 306 разглежда годините след 1941 г., когато двете страни скъсват дипломатическите си отношения и са принудени да търсят съдействието на шведските мисии в Техеран и София за урегулиране на възникнали въпроси. Особено внимание в нея се обръща на проблемите на българите в Иран от една страна, и от друга – на проблемите на иранската общност в България.

Главата, така както и предишните, завършва със заключение, в което влизат различни констатации, анализи и изводи, перфектно дефинирани от автора.

Седма глава с. 307 – 349 „Двустранни политически и консулски отношения от края на Втората световна война до края на 50-те години на XX век“ фокусира върху времето на „Студената война“ и опитите да бъдат възстановени дипломатическите отношения между Иран и България. Като обем и структура тя не излиза от общата рамка на предишните глави. Периодът е разгледан компетентно и в детайли. Акцентът се разпределя между напрегнатата вътрешна обстановка в Иран, намесата на Англия и СССР в страната, появата на нов играч на източната политическа сцена – САЩ, автономистките движения на азери и кюрди, новото споразумение за концесия за добив на петрол от Англия. Изчерпателно е изследвана „иранската тема“ в българските политически анализи на дипломатическо и журналистическо ниво, даващи ценни сведения за основанията за провежданата външна политика на България спрямо Иран.

В главата са описани и перипетиите около национализацията на нефтодобивната промишленост в Иран, активната политическа дейност на Мохаммад Мосаддег и нейния край след намесата на САЩ, Англия, Холандия и Франция, и организирания преврат на генерал Захедди.

Главата завършва с ценни изводи и заключения, обобщаващи най-важното в нея.

Осма глава с. 350 – 376 е посветена на взаимодействието между двете страни в областта на икономиката, културата, спорта и други от края на Втората световна война до края на 50-те години на XX век. Важен щрих е отбелязването на литературната дейност на емигрирания в България ирански писател Мохаммад Али Афроще с псевдоним Хасан Шерифи. Отделено е специално внимание на производството на килими тип „персийски“ у нас.

И тази глава не прави изключение от останалите. И тя завършва със заключение, в което се дава квинтесенцията на нейното съдържание.

Кои са най-ярките характеристики на представения труд?

В своята разработка докторантът Ангел Орбецов рисува пъстра картина не само на отношенията на България с Иран, но и на заплетения възел от преплитаци се интереси и конкурентна борба между „Великите държави“ за влияние в Иран. В този смисъл дисертацията хвърля обилна светлина върху цял куп въпроси, недотам добре познати до този момент у нас.

Важна особеност в представената разработка, подчертаваща сериозния научен подход на докторанта, е фактът, че във всяка глава са направени много точни констатации и обобщения, извлечени са логични изводи, които съвкупно са изложени в Заключението.

Силно впечатление прави способността на докторанта да открие, посочи и характеризира даден процес. Да го изследва дълбочинно, с научна скрупульозност и вътрешен заряд.

Отличителна характеристика на труда е неговата поливалентност. В него се разработва не само историческа тематика, но и обществоведска, културоведска, езиковедска, литературоведска, социологическа. Зримо присъстват теми от областта на дипломатиката, етнологията, археологията, географията, архивистиката, икономиката, социологията, религиознанието. Всичко това придава на труда интердисциплинарен, бих казал дори енциклопедически характер. Достоянство, което много рядко може да се срещне в подобен тип разработки.

Друга основна характеристика на труда е актуалността на избраната тема. До този момент не съществува цялостно изследване на проблема нито у нас, нито в Иран, което придава на разработката голяма степен на иновативност.

От съществено значение за постигането на поставената изследователска задача е доброто структуриране на подбрения материал. Изводите в края на всяка глава са естествено систематизирани, аргументирани, поради което и убедителни.

Стилът на автора е стегнат, ясен, с логическа последователност на съжденията, изчистен е от шаблони и трафарети. Научният и понятийният апарат са на много високо

ниво. Всеки един елемент от труда е огледан внимателно и разработен авторитетно, и това се отразява видимо на разработката.

Сполучливо решение е персийските заглавия да се транскрибират с кирилица, а не както до този момент с латиница.

За мен трудът притежава значим приносен характер, отнасящ се до историята на българо-иранските дипломатически взаимоотношения и тяхното начало. В този смисъл той ще бъде важен документ за преосмисляне на началната дата на установяването на дипломатически отношения между Иран и България.

Трудът ще бъде полезен за дипломати, историци, обществоведи, за студентите от специалностите „Иранистика“, „История“, „Международни отношения“, както и за широка читателска аудитория.

В труда няма никакви следи от некоректно използване на чужди научни трудове и изследвания.

С оглед на гореизложеното убедено смятам, че така представеният дисертационен труд „БЪЛГАРО-ИРАНСКИТЕ ОТНОШЕНИЯ ОТ ОСВОБОЖДЕНИЕТО ДО КРАЯ НА 50-те ГОДИНИ НА ХХ ВЕК“ притежава всички достойнства на едно сериозно научно изследване, поради което и препоръчвам на уважаемото Научно жури да присъди на Ангел Орбецов образователната и научна степен „Доктор“!

Също така предлагам на вниманието на уважаемото Научно жури проект за решение дисертационния труд на Ангел Орбецов да бъде издаден в самостоятелно книжно тяло. В случай че предложението бъде прието, препоръчвам преди печат да се осъществи прецизиране на изписването на някои собствени лични, родови и династийни имена от ирански произход, както и привеждането на тиретата (между годините) съобразно новите изисквания на българския правопис.

Проф. д-р Иво Панов

11. 02. 2022 г.